

ISKUSTVA IZ RADA NA UNAPREĐIVANJU KOMPETENCIJA ZA PLANIRANJE VASPITNO- OBRAZOVNOG RADA

EXPERIENCES FROM WORK ON IMPROVEMENT OF COMPETENCES FOR PLANNING OF EDUCATIONAL WORK

Slobodan Stanojlović

Rezime: U prvom dijelu rada ukazano je na praktične mogućnosti strateškog planiranja unapređivanja jedne od ključnih kompetencija učenika – „znati kako učiti“. Drugi dio rada je posvećen razradi «standarda» za evaluaciju i samoevaluaciju kvaliteta dnevnog pripremanja za čas, uz poseban osvrt na izradu pripreme/skice časa u vidu mape uma.

Ključne riječi: strateško planiranje, dnevno pripremanje za čas, kompetencije, priprema/skica časa u vidu mape uma

Abstract: *In the first part of this paper the practical opportunities of strategic planning in schools are pointed out, aiming towards the enhancement of the work on development of one of the students' key competencies.*

The second part of this paper is dedicated to the elaboration of "standards" for evaluation and self-evaluation of the quality of daily preparations for classes, with a special overview on the class preparation/outline through development of mind maps.

Key words: *strategic planning, daily preparation for class, competencies, class preparation/outline through mind maps*

Ako ne uspijevaš planirati,
planiraš ne uspjeti.
(Filip Kotler)

Kada se govori o procesu planiranja rada u obrazovanju, uobičajene su podjele koje uključuju kriterijum vremena. Pritom se najčešće različiti nazivi planiranja raspoređuju u okviru dvije dimenzije: *strateško planiranje* (za vremenski period više od jedne godine) i *operativno planiranje* koje podrazumijeva definisanje specifičnih aktivnosti koje treba preduzeti pri ostvarivanju strateških ciljeva u vremenu od jedne godine, mjeseca, sedmice ili dana (raspoređivanje sadržaja,

utvrđivanje očekivanih ishoda, konkretizovanje procedura i pravila, odnosno nastavne tehnologije, itd.).

Operativno planiranje najčešće obuhvata izradu posebnih planova rada u školi (stručnog usavršavanja nastavnika, unapređivanja vaspitno-obrazovnog rada, partnerstva s porodicom, itd.) i planove neposrednog rada nastavnika s učenicima (globalno/godišnje, mjesečno, dnevno planiranje, odnosno pripremanje za čas). Prema našem mišljenju, godišnje planiranje i programiranje rada škole uslovno se može razvrstati u „graničnu“ varijantu strateškog i operativnog planiranja.

U narednom tekstu ukazujemo na potrebu i mogućnosti unapređivanja strateškog planiranja u školi i dnevnog pripremanja za nastavni čas izradom skice časa u vidu mape uma.

1. STRATEŠKO PLANIRANJE U ŠKOLI

Cilj strateškog planiranja je određivanje vizije škole u pogledu željenog dugoročnog razvoja u kontekstu očekivanih promjena. I pored velikog značaja, ovakav vid planiranja u školi danas je veoma zapostavljen. Tome je najviše doprinio centralistički koncept obrazovanja u Republici Srpskoj. Naime, rijetki su slučajevi da škole izrađuju planove ili strategije razvoja koji se odnose na duži period (dugoročni i srednjoročni plan razvoja). Izrada godišnjeg programa rada škole ne može se razvrstati u strateško planiranje, uprkos velikoj sličnosti u pristupu.

U uvjerenju da je strateško planiranje u školama zapostavljeno i zbog nedostatka dovoljno instruktivnih podsticaja, ukazaćemo na neke praktične aspekte izrade najjednostavnijeg strateškog plana koji se odnosi na unapređivanja samo jedne od ključnih kompetencija učenika – „znati kako učiti“.

Proces strateškog planiranja podrazumijeva nekoliko aktivnosti: *definisanje ciljeva, analizu situacije, definisanje misije i vizije*. Poslije navedenog slijedi *razrada strategije ostvarenja ciljeva*⁸. Ukazaćemo na mogući pristup realizaciji pojedinih aktivnosti/faza po redoslijedu koji nam se čini najlogičnijim. Navešćemo i konkretne primjere u vezi sa jednim od mogućih ciljeva strateškog planiranja.

1.1. Definisanje ciljeva

---

⁸ Razrada strategije ostvarenja ciljeva podrazumijeva utvrđivanje prioriteta, strateških pravaca, pisanje strateškog plana primjene, razrada godišnjeg operativnog plana, posebnih projekata, itd.) i praćenje, evaluacija i eventualno korigovanje strateškog plana.

Prvi i najvažniji korak u strateškom planiranju je definisanje dugoročnijih ciljeva škole rukovodeći se sljedećim zahtjevima: *jednostavnost i jasnoća; mjerljivost stepena ostvarenja projektovanih ciljeva i realnost*, odnosno mogućnost ostvarivanja ciljeva u utvrđenim vremenskim okvirima.

Primjeri mogućeg definisanja dugoročnog cilja škole u pogledu unapređivanja pomenute ključne kompetencije učenika: „*Promovisati mape uma kao obrazovni standard i element ključne kompetencije učenika 'znati kako učiti'*“. Ili, „*Unaprijediti rad u školi osposobljavanjem učenika za sticanje kompetencije 'znati kako učiti', koristeći se strategijom mapiranja ideja.*“

Sušтина oba primjera definisanja strateškog cilja škole je ista i podrazumijeva „objašnjenje“ utvrđivanjem više posebnih ciljeva, naprimjer:

- a) *obučiti stručne saradnike i naprednije nastavnike (buduće edukatore)* da primjenjuju strategiju mapiranja u procesu pripremanja i realizaciji projektovanih ciljeva nastavnog plana i programa,
- b) *obezbijediti uslove da edukatori primijene stečene kompetencije u školi:*
  - informisati sve nastavnike o prednostima primjene mapa uma i mogućnostima šireg upoznavanja sa temom;
  - edukovati najmanje 1/3 nastavnika za primjenu strategije mapiranja ideja i izradu dnevne pripreme časa u vidu mapa uma;
  - osposobiti najmanje 1/3 učenika trećeg razreda za lakše, brže i uspješnije samostalno učenje izradom zabilješki u vidu mape ma,
- c) stvoriti osnove „školske mapoteke“ koristeći se najboljim primjerima mapa uma i skica časa u vidu mapa uma,
- d) definisati metodologiju afirmacija napora najuspješnijih nastavnika, stručnih saradnika i učenika.

(Rok za sve aktivnosti: kraj 2012. god.).

1.2. Analiza situacije

Poslije definisanja ciljeva slijedi faza analize faktora koji mogu uticati na ostvarenje utvrđenih ciljeva.⁹

---

⁹ Dobro je koristiti tehniku SWOT analize koja uključuje interne i eksterne faktore koje treba analizirati u početnoj fazi strateškog planiranja: snage (S–strengths), slabosti (W–weaknesses), mogućnosti (O – opportunities), rizici – ograničenja (T – threats)

1.2.1. Analiza interne situacije u školi – faktori internog karaktera koji mogu da otežaju ili olakšaju ostvarenje ciljeva:

a) *Snage (prednosti) škole* u pogledu ostvarenja ciljeva, npr:

- motivisani stručni saradnici i nastavnici da unapređuju svoja stručna znanja i vještine koji su od posebnog značaja za efikasan rad sa učenicima i nastavnicima u pogledu sticanja kompetencije „znati kako učiti“.

b) *Slabosti škole* – šta, ko, zašto ometa ostvarenje ciljeva, npr:

- nedovoljna informisanost o potrebama i značaju rada škole na razvijanju ključnih kompetencija; nizak nivo tehničkih vještina koje podrazumijevaju izradu kompjuterskih mapa uma; nedostatak stručne i finansijske podrške za kvalitetnu obuku i stručno usavršavanje nastavnika; nedostatak projektora koji čine osnovu za primjenu multimedijalnih skica časa u vidu mape uma, itd.).

1.2.2. Analiziranje i definisanje eksterne situacije (faktori iz okruženja koji mogu da otežaju ili olakšaju ostvarenje ciljeva):

a) *Mogućnosti (prilike, šanse)* koje idu u prilog promjenama i u funkciji su ostvarenja ciljeva, npr:

- deklarativna opredjeljenost za usaglašavanje sa evropskim konceptom obrazovanja na bazi definisanih ključnih kompetencija kojima treba da ovladaju učenici; zainteresovanost nevladinih organizacija i stručnih udruženja za razvijanje ključne kompetencije „znati kao učiti“.

b) *Ograničenja (rizici, barijere)*, npr:

- nedostatak dovoljno instruktivne literature i obučenih kadrova.

1.3. Definisane misije škole

Definisane misije podrazumijeva sagledavanje povezanosti projektovanog cilja sa svrhom, ulogama, zadacima škole i sistemom vrijednosti kojim se rukovodi škola (onim što jeste i što želi biti).

U vezi sa navedenim, najjednostavniji primjer definisanja misije može biti:

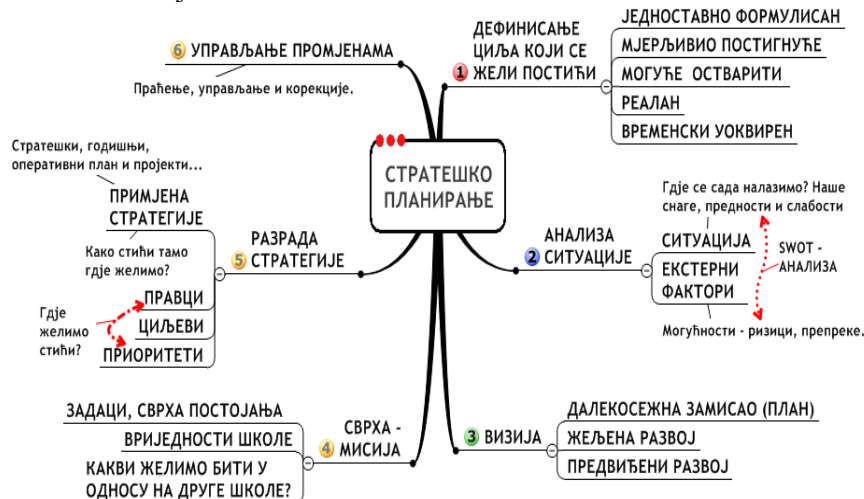
- obučiti nastavnike za što svrsishodnije i efikasnije dnevno pripremanje za čas.
- naučiti učenika kako da uči brže, lakše i uspješnije.

1.4. Faza – definisanje vizije (mogući primjeri):

- u posebnim programima škole primjena strategije učenja uz pomoć mapa uma utvrđena je kao standard koji treba afirmisati, ali i ostvarivati,

- praksa mapiranje ideja u školi se „tretira“ i prihvata kao vid unapređivanja poučavanja i samostalnog učenja učenika izvan nastave,
- stručno usavršavanje se odvija po sistemu: *uči i vježbaj* (tokom obuke, ali i samostalno); „dokaži“ *stečenu kompetentnost – primijeni naučeno; pomози drugima da nauče; planiraj da kontinuirano razvijaš kompetencije* (svoje i svojih učenika),
- stručni saradnici i najmanje trećina nastavnika škole koriste mape uma kao elemenat savremene tehnologije nastave i učenja,
- najmanje 1/3 učenika trećeg razreda i 1/4 učenika u školi, zna sačiniti i „čitati“ jednostavnu mapu uma,
- škola ima najmanje tri projektora koji omogućavaju primjenu multimedijalnih skica časa u vidu mapa uma.

U prilogu dajemo primjer mape uma koja može poslužiti kao model za produktivniju analizu faktora koji mogu uticati na ostvarenje strateških ciljeva. Prednost upotrebe mape uma je i u tome što omogućava vizuelni pregled zastupljenosti pozitivnih i negativnih faktora („prednosti i mogućnosti“ u odnosu na „slabosti i rizike“) i tako olakšava zaključivanje o vlastitoj poziciji. Sve to predstavlja dragocjenu bazu za racionalizaciju aktivnosti u narednim fazama strateškog planiranja i utvrđivanje najboljih pravaca u razvoju škole.

Poslovi strateškog planiranja su najčešće u domenu timova najkompetentnijih i najkreativnijih saradnika koje uspješno može usmjeravati samo vizionarski orijentisan direktor škole sa razvijenim kompetencijama za strateško razmišljanje. Sažeto rečeno, to podrazumijeva sljedeće:

1. *Vizionarski duh, sposobnost predviđanja i definisanja dugoročnih ciljeva i potciljeva škole; znati voditi proces kreiranja vizije i pratiti put njezina ostvarenja.*
2. *Sposobnost strateškog razmišljanja:*
  - a) *davanje smisla informacijama* (analitičnost u smislu uspješnog otkrivanja povezanosti među ključnim informacijama, vlastitim snagama, slabostima i šansama u budućnosti; moći prikupiti, analizirati i interpretirati informacije u funkciji upravljanja kvalitetom);
  - b) *oblikovanje ideja* (predviđanje, poželjne i moguće pozicije u budućnosti; sposobnost definisanja dugoročnih prioriteta; kritičko vrednovanje i suđenje na bazi stabilnih vrijednosti i principa, itd.);
  - c) *planiranje akcije* (sposobnost strateškog odlučivanja i planiranja načina sprovođenja odabranih aktivnosti/ opcija).
3. *Poznavanje škole i shvatanje njene misije* (resursi, svrha postojanja i ključni zadaci, osnovne vrijednosti kojima se rukovodi, poznavanje pozicija u odnosu na druge škole – aktualna, željena, itd.).
4. *Sposobnost upravljanja u smislu donošenja ključnih (strateških) odluka kao odgovora na promjene u okolini.*
5. *Svijest o značaju planiranja i programiranja razvoja škole i poznavanje metodologije planiranja.*

2. EVALUACIJA I SAMOEVALUACIJA KVALITETA DNEVNOG PRIPREMANJA ZA ČAS

O unapređivanju kvaliteta dnevnog pripremanja nastavnika kao pretpostavki kvalitetne nastave dosta je pisano. U posljednje vrijeme učestaliji su zahtjevi da se „mjerjenje“ kvaliteta rada nastavnika zasniva na procjeni njegove kompetentnosti za izvršavanje pojedinih uloga koje treba da ostvaruje u školi (kompetentnost za planiranje vaspitno-obrazovnog rada, za vrednovanje učenikovih postignuća, itd.). Navodimo najvažnije indikatore kvaliteta pripremanja za čas koji se odnose na „dnevno pripremanje“, odnosno izradu dnevne pripreme/skice časa:

1. *Dnevno planiranje je zasnovano na korišćenju više izvora* (osim udžbenika, nastavnik koristi i stručnu literaturu, štampu, internet, itd.) i obuhvata najvažnije komponente dnevne pripreme/skice časa¹⁰.

---

¹⁰ Uobičajeni elementi skice časa su: razred; nastavni predmet/oblast; naziv teme/nastavne jedinice; tip časa; cilj časa i očekivani ishodi učenja; nastavne metode; oblici rada; nastavna sredstva i pomagala; korelacija sa drugim nastavnim

2. *Praktikovanje pristupa dnevnom planiranju tako da se u prvi plan stavlja pitanje «zašto se uči, a ne šta se uči» i učenje iz direktnog iskustva (planiranje eksperimenata, posjeta, direktnog posmatranja pojava i objekata na filmu ili prirodi, itd.).*
3. *Sistematski se planira pomoć učenicima u sticanju ključne kompetencije «znati kako učiti» (pomoć u prepoznavanju vlastitog stila učenja, vođenje bilješki u vidu mape uma, specifičnosti učenja pojedine sadržaje nastavnog predmeta, itd.).*
4. *Vrši se operacionalizacija (konkretizacija) ciljeva odnosno očekivanih ishoda koji treba da se ostvare na času (šta i kako učenik treba da uči; koje ključne kompetencije treba razvijati; očekivani nivo i kvalitet znanja, vještine, stavova, itd.).*
5. *Utvrđeni/izabrani su „standardi“ prema kojima se „mjeri“ nivo i kvalitet stečenih kompetencija, odnosno postignuća učenika prema nivoima: prepoznavanje – razumijevanje sadržaja; primjena stečenih znanja i vještina; vrednovanje na osnovu naučenih pravila, usvojenih stavova i vrijednosti.*
6. *Kreativnost, racionalnost i odgovornost pri izradi pripreme/skice časa, što podrazumijeva:*
  - a) *dobro poznavanje nastavnih sadržaja i načina njihove uspješne prezentacije učenicima vještim korišćenjem savremene nastavne tehnologije,*
  - b) *visok nivo samostalnosti u izradi pripreme/skice časa uz kreativno i odgovorno korišćenje ideja drugih,*
  - c) *svrsishodnost – pripreme/skice časa se koriste kao podsjetnik, a pojedini elementi se i direktno koriste tokom časa (mapa uma kao osnov prezentacije tokom nastave ili plan table),*
  - d) *redovna samoprocjena dnevnog pripremanja sa napomenama o potrebnim korekcijama (primjenljivost u istim ili sličnim uslovima),*
  - e) *izrada elektronskih priprema/skica časa u vidu mapa uma koje omogućavaju racionalniju kritičku analizu i usavršavanje za dalju primjenu (reorganizacija, dodavanje ili zamjena sadržaja, itd.), ali i lakše čuvanje (na USB-u).*
7. *Priprema/skica časa je u funkciji individualizacije nastave (predviđeni su diferencirani zadaci za učenike različitih sposobnosti (nadareni, sa posebnim potrebama), različitih interesovanja i iskustva, stila učenja, itd.*

---

temama/nastavnim predmetima/oblastima; struktura nastavnog časa (uvod, glavni dio, završni dio); plan table; način evaluacije ostvarenja očekivanih ishoda, itd.

8. *Prilagođenost dnevne pripreme časa konkretnoj situaciji* (usklađenost očekivanih ishoda sa zahtjevima nastavnog programa, uzimaju se u obzir predznanja učenika, organizacija odjeljenja, opremljenost škole, nivo osposobljenosti nastavnika, itd).
9. *Svijest o značaju dnevnog pripremanja i poznavanje savremenih stručnih zahtjeva u pogledu načina izrade svrsishodne pripreme/skice časa.*
10. *Pripremanje u okviru timskog rada* (nastavnika i stručnih saradnika) tako da se podrazumijeva podjela odgovornosti za kvalitet realizacije utvrđene koncepcije.

3. MOGUĆNOST UNAPREĐIVANJA KVALITETA DNEVNOG PRIPREMANJA IZRADOM PRIPREME/SKICE ČASA – MAPE UMA

Iskustva u izradi priprema/skica časa koje su zasnovane na strategiji mapa uma¹¹, koliko mi je poznato, ne postoje. Prvi pokušaji u vezi s tim učinjeni su u okviru projekta: „Škola i razvoj kompetencija – kako učiti i živjeti s drugim“¹². Naime, u periodu do 2011. godine u okviru pomenutog projekta urađeno je nekoliko stotina priprema/skice časa u vidu mape uma. Izvještaji nastavnika i pedagoga o njihovoj prednosti u odnosu na klasičan način pripremanja su veoma povoljni. Sve ovo je postignuto uprkos teškoćama u pogledu primjene elektronskih mapa uma zbog nedovoljne opremljenosti računarima i odgovarajućim projektorima.

Sve navedeno, i naša lična iskustva iz korišćenja ovakvog načina pripremanja za čas, upućuje na zaključak da je mapiranje ideja neiskorišćena mogućnost za unapređivanje kvaliteta dnevnog pripremanja nastavnika. Ovo posebno kad je potrebno vaspitno-obrazovne sadržaje učiniti bolje organizovanim, zanimljivijim i lakšim za učenje. Sažetije rečeno, korist i značaj mapa uma za izradu savremene dnevne pripreme

---

¹¹ *Mind Mapping* je engleski naziv za tehniku odnosno sistem organizacije misli (Mind = pamet, pamćenje, Mapping = izrada karata – mapa). Upotrebom ove tehnike nastaju mape uma (Mind Maps). Detaljnije o mapama uma: Buzan, T. i Buzan, B. (1999); Buzan, T. (2005); Buzan, T. (2004), Dryden, G. i Vos J. (2001); Nast, Dž. (2007); Stanojlović, S. (2010).

¹² Autor i rukovodilac projekta je Slobodan Stanojlović, koji je autor i priručnika istoimenog naziva na kome je zasnovan projekat. Organizacija, supervizija i podrška: OSCE Kancelarija Bijeljina, Aktivi direktora i pedagoga, regije Bijeljina i Birač, uključujući i projektni tim. Projekat se realizuje u periodu 2009 – 2011. godine. Obuhvaćene su sve osnovne škole na regiji Bijeljina i Birač, zatim, Gimnazija Bijeljina i Pedagoški fakultet u Bijeljini.

proističe i iz sljedećeg:

1. *Svrishodnost i praktična vrijednost.* Priprema/skica časa u vidu mape uma podrazumijeva odvajanje bitnih elemenata sadržaja koji se prezentuju na času, što omogućava njihovo povezivanje u jednu cjelinu u vidu mentalne slike. To pomaže boljem razumijevanju i pamćenju, a poučavanje i učenje čini lakšim, zanimljivijim i efikasnijim. Ovo naročito u slučaju kreativnih asocijacija, neobičnih kombinacija i duhovitih rješenja i ukoliko se mapa uma direktno koristi tokom procesa nastave.
2. *Podstiče se kreativnost nastavnika i učenika.* Pri izradi priprema/skica u vidu mapa uma i njihove primjene tokom nastave, veći broj pojmova, odnosno informacija, percipira se istovremeno, pri čemu um nije ograničen linearnim razmišljanjem. Sve to znatno više omogućava sagledavanje odnosa cjeline i detalja, podstiče asociiranje, sistematizaciju i integrisanje sadržaja koji se prezentuju/uče, ali i stvaranje novih ideja.
3. *Razgranato organizovanje informacija* u okviru mape uma podstiče korišćenje ukupnog potencijala mozga, bolju individualnu preradu sadržaja, organizaciju misli i lakše poučavanje i učenje. Ovo posebno u slučaju kad je osigurana hijerarhijska struktura, smisljeno grupisanje, grananje i dijeljenje sadržaja uz primjenu riječi, boje, grana, veza, simbola, crteža, brojeva čime se znatno više iskorišćavaju potencijali desne hemisfere mozga.
4. *Racionalno korišćenje vremena za izradu pripreme/skice časa i materijala* (vladanja većim količinama informacija na efikasan i praktičan način):
  - a) na malom prostoru može se predstaviti mnogo informacija (mogu se izrađivati i „mega pripreme/skice časa“ pogodne za tematska ponavljanja i sistematizaciju sadržaja),
  - b) pozicionirane grane mape, informacije i ključne riječi mogu se *lako organizovati i reorganizovati* (dopunjavati/zamjenjivati, premještati dijelovi grana, povezivati pojmovi, ponovo bojiti, itd.),
  - c) pripreme/skice časa, ujedno predstavljaju i jednostavan, pregledan, dobro organizovan i *praktičan „plan table“*.
  - d) *uveličavanje – zumiranje odabranih sadržaja* omogućava njihovu zanimljiviju i uvjerljiviju projekciju tokom nastave,
  - e) Posebna je *vrijednost multimedijalnih priprema/skica časa koje sadrže fajlove* (Notes i Hyperlink) za „arhiviranje“, a po potrebi i korišćenje dodatnih materijala u vezi sa pojedinim sadržajima koji se prezentuje učenicima (tekst, slika, filmovi, itd.).

- f) izrada elektronskih priprema/skica časa u vidu mapa uma *olakšava racionalnu kritičku analizu i usavršavanje* za dalju primjenu, ali i lakše čuvanje (USB).

Mape uma se mogu koristiti kao osnova za izradu skica časa u svim nastavnim predmetima, a posebno kada se odnose na realizaciju vaspitno-obrazovni ciljevi sljedećeg karaktera:

a) *definisanje funkcija predmeta, pojava ili objekata* (šta znače i šta rade), *demonstracija suština procesa* (kako nešto radi) i *struktura* (odnos prema drugim objektima ili pojmovima, vidovi, itd.), *specifičnost obilježja*, itd,

b) *procjena ličnosti – pojedinca, književne ili istorijske ličnosti* (osobine, sposobnosti, sistem vrijednosti, stavovi, uloge, odnosi, značaj, itd.) i *vrijednosti predmeta i pojava* (važno, dobro, korisno, itd.).
Mape uma su posebno pogodne za *pripremanje časa na kome se vrši analiza književno-umjetničkog teksta*.

U ovom radu učinjen je pokušaj da se ukaže na mogućnosti razvijanja savremenije i racionalnije strategije pripremanja nastavnika za čas i uspješnog poučavanja i učenja u vezi s tim. Podrazumijeva se da predloženu strategiju pripremanja za čas treba shvatiti kao mogućnost i eventualno koristiti za izradu boljih i kreativnijih rješenja.

Autor je uvjeren da iskustva stečena u okviru pomenutog projekta mogu koristiti školama u koncipiranju racionalnijeg programa stručnog usavršavanja pedagoga i nastavnika, a da neke od prezentovanih ideja mogu predstavljati skroman podsticaj za dalji rad na operacionalizaciji kompetencija nastavnika za savremeno i svrsishodno dnevno pripremanje.

Podrazumijeva se da ostvarenja navedenih očekivanja neće biti bez temeljitijeg reformisanja načina pripremanja prosvjetnog kadra.

U prilogu je naveden samo jedan primjer pripreme/skice časa u vidu mape uma s popisom dodataka koji su pohranjeni u okviru osnovne mape i koriste se po potrebi u pojedinim fazama časa.

PRILOG

Uz kompletnu skicu časa, u okviru osnovne mape nalazi se šest priloga - notesi/hyperlink

1. Slike plemenite divljači
2. Slike zvijeri
3. Mapa uma „vuk“
4. Mikro film o lisici
5. Slike o zaštiti divljači
6. Test za provjeri nivoa ostvarenja očekivanih ishoda

LITERATURA

1. Buzan, T. (2005). *Koristite obe hemisfere mozga*. Finesa, Beograd.
2. Buzan, T. (2005). *Mentalne mape za klince*. Veble commerce, Zagreb.
3. Vilotijević, M. (1993). *Didaktika*. Učiteljski fakultet, Beograd.
4. Dryden, G., Vos J. (2001). *Revolucija u učenju*. Timgraf, Beograd.
5. Nast, Dž. (2007). *Mapiranje ideja*. Beoknjiga, Beograd.
6. Simeunović, V., Spasojević, P. (2005). *Savremene didaktičke teme*. Pedagoški fakultet, Bijeljina.
7. Stanojlović, S. (2010). *Škola i razvoj kompetencija – kako učiti i živjeti s drugim*. Pedagoški fakultet, Bijeljina.